

Jacek Goleń
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
jacek.golen@kul.pl
ORCID: 0000-0001-9724-6936

Rodzina środowiskiem wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie

w: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa
i działalność pastoralna*, Lublin: Bonus Liber 2013, s. 717-734.

jako domowy Kościół przyciąga do Chrystusa i Kościoła ludzi wątpiących lub niewierzących¹⁹².

Realizując trzy podstawowe funkcje Kościoła, rodzina jawi się jako wydarzenie eklezjalne, stanowiąc jedną z form urzeczywistniania się Kościoła. Jest więc nie tylko podstawową komórką Kościoła, ale także rzeczywistością, w której faktycznie on się tworzy. Rodzina jako „domowy Kościół” pozostaje we wspólnocie z parafią, diecezją i Kościołem powszechnym, przyczyniając się do jego wzrostu i rozwoju¹⁹³.

Rodzina chrześcijańska, zakorzeniona w sakramencie małżeństwa i wpisana w tajemnicę Kościoła ma stale potencjał bycia Kościołem domowym. Może się nim stawać i jest nim w takiej mierze, w jakiej realizuje swoją naturę i zbawczą misję. Rodzina jako wspólnota wiary, nadziei i miłości staje się Kościołem domowym w Chrystusie. Bez żywej więzi z Nim i głębokiej wiary członków rodziny nie jest możliwe urzeczywistnianie się Kościoła domowego. Rodzina musi nieustannie czerpać ze słowa Bożego i sakramentów, żyć Bożą łaską i prawdą w codziennym swoim życiu i dzielić się dobrą nowiną o Bożej miłości z innymi¹⁹⁴.

We współczesnym społeczeństwie, w którym rodzina jako podstawowa komórka społeczna narażona jest na liczne niebezpieczeństwa, nie może ona istnieć, a nawet grozi jej rozpad, jeśli nie będzie zakotwiczona w większej rodzinie, a mianowicie w wielkiej rodzinie Kościoła, który daje jej wsparcie i ochronę. Dlatego zarówno Kościół jako wielka rodzina Boża, jak i poszczególne rodziny jako Kościoły domowe potrzebują siebie nawzajem i wspierają się wzajemnie¹⁹⁵.

7.3. Rodzina środowiskiem wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie

ks. Jacek Goleń

Wychowanie zmierza do urzeczywistnienia osoby, osiągnięcia dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej oraz odkrycia powołania (por. LP 22). Człowiek stworzony przez Boga z miłości jest jednocześnie powołany do miłości. Bóg wpisał w człowieczeństwo mężczyzny i kobiety zdolność i odpowiedzialność za miłość

¹⁹² M. Fiałkowski *Aktywne uczestnictwo małżonków w życiu Kościoła*. W: *W trosce o owocowanie sakramentu małżeństwa*. Red. M. Wyżlic, A. Czaja. Lublin 2010 s. 145.

¹⁹³ Marczewscy. „Kościół domowy”. *Ocena pojęcia* s. 251-254; J. Wilk. *Rodzina – Kościołem domowym*. „Częstochowskie Studia Teologiczne” 8:1980 s. 199-204.

¹⁹⁴ *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Kielce 2005 nr 456; A. Czaja. *Rodzina jako „Kościół domowy”. Specyfika i uwarunkowania eklezjalności rodziny chrześcijańskiej*. W: *Rodzina wobec współczesnych wyzwań społeczno-kulturowych* s. 137.

¹⁹⁵ K. Koch. *Rodzina jako Kościół domowy w myśli Benedykta XVI*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 208.

i wspólnotę¹⁹⁶. Ludzka płciowość¹⁹⁷ – męskość i kobiecość zawiera wpisane przez Stwórcę wezwanie do komunii osób, bycia w relacji wzajemnego daru oraz błogosławieństwo płodności. Według *Księgi Rodzaju* (2,24) męskość i kobiecość posiada przeznaczenie małżeńskie i rodzicielskie¹⁹⁸. Kobieta i mężczyzna poślubieni, uczestniczą w miłości stwórczej Boga i wspólnocie z Nim poprzez drugą osobę (WW 26).

Wychowanie do życia w małżeństwie i rodzinie¹⁹⁹ łączy w sobie kilka wymiarów wychowania. Dokonuje się w ramach wychowania seksualnego, wychowania do miłości oraz wychowania moralnego i religijnego²⁰⁰. Wychowanie seksualne uzdalnia osobę do życia w zgodzie z własną płcią, podjęcia ról płciowych (kobiety i mężczyzny) oraz społecznych (macierzyństwa i ojcostwa). Powinno stanowić integralną część wychowania osoby do miłości, rozumianej jako dar z siebie. Oba te wymiary wychowania łączą się ściśle z wychowaniem religijno-moralnym, które przyczynia się do integracji seksualnej i psychicznej osoby, kształtuje motywację i postawy miłości realizowanej w każdym stanie życia, także w małżeństwie i rodzinie (por. FC 16). Wychowanie religijno-moralne umożliwia odpowiedzialne zawarcie małżeństwa sakramentalnego i realizację jego wymogów.

¹⁹⁶ FC 11. Człowiek odnajduje siebie w pełni i sens swego życia tylko w miłości poprzez bezinteresowny dar z siebie samego. Por. KDK 24; RH 10.

¹⁹⁷ Terminów „płciowość” i „seksualność” w dokumentach Kościoła współczesnego używa się zamiennie ze względu na ich wspólne pochodzenie od łac. *sexualitas* – płciowość, popęd płciowy. W źródłowych tekstach włoskich występuje termin *sessualità*. Por. Sacra Congregazione per L'Educazione Cattolica. *Orientamenti educativi sull'amore umano. Lineamenti di educazione sessuale*. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_19831101_sexual-education_it.html (dostęp 12.11.2011).

¹⁹⁸ Jan Paweł II. *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*. Kraków 1999 s. 38-39, 51-53, 171.

¹⁹⁹ „Wychowanie do życia w małżeństwie i rodzinie”, podobnie jak spotykane w literaturze „wychowanie do małżeństwa i rodziny” nie są określeniami precyzyjnymi. Nie istnieje bowiem wyłączny zespół oddziaływań, które wprost i skutecznie przygotowują do podjęcia życia małżeńskiego i rodzinnego. Pomimo pozytywnego wychowania rodzinnego nie każda osoba dorosła i dojrzała wybiera życie w małżeństwie i rodzinie. Można mówić o kształtowaniu pewnych dyspozycji, jednak podjęcie i realizacja drogi życia zależy ostatecznie od powołania i wyboru danej osoby (por. FC 66). Częste używanie tych określeń należy wiązać raczej z wyborem tej drogi życia przez większość osób. Por. Komisja Episkopatu Polski ds. Wychowania Katolickiego. *Przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie. Wychowanie seksualne*. Red. E. Materski, J. Augustyn, M. Dziewiecki [i in.] Sandomierz 1997; A. Skreczko. *Wychowanie do życia w rodzinie*. SMR s. 483-484.

²⁰⁰ Por. FC 37; K. Meissner. *Płciowość człowieka w kontekście wychowania osoby ludzkiej*. Poznań (brw) s. 10-11; W. Skrzydlewski. *Wychowanie seksualne*. W: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*. Red. R. Murawski. Warszawa 1989 s. 237-251; G. Malcher. *Wychowanie do miłości – rodzina szkołą miłości*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków 1982 s. 306-323; W. Bołoz. *Promocja osoby w rodzinie*. Warszawa 1998 s. 179; J. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*. Rzeszów 2006 s. 21, 82-84.

Rodzina pierwszym środowiskiem wychowawczym

Rodzina jest najbliższym człowiekowi środowiskiem, najwcześniej na niego oddziałującym. Stanowi grupę pierwotną, a zarazem instytucję i środowisko wychowawcze²⁰¹. Jest pierwotnym i najważniejszym środowiskiem rozwoju, a jej działania mają charakter inicjacyjny, kompleksowy i bezkonkurencyjny²⁰². „Człowiek nie ma innej drogi do człowieczeństwa jak tylko przez rodzinę”²⁰³. Rodzina została powołana, by być pierwszym miejscem humanizacji osoby i społeczeństwa²⁰⁴. Od najwcześniejszych chwil życia dziecka wprowadza je w życie społeczne i przekazuje wartości kulturowe²⁰⁵. Zadania wychowania w rodzinie są tak wielkiej wagi, że jego ewentualny brak nie jest zastępowalny (DWCH 3).

Podmiotowość rodziny w wychowaniu wypływa z faktu przekazania życia. Sobór Watykański II stwierdza, że „rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są obowiązani do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców” (DWCH 3)²⁰⁶. Sakrament małżeństwa konsekruje małżonków do chrześcijańskiego wychowania dzieci i wzbogaca darami Ducha Świętego, aby pomogli dzieciom wzrastać (por. FC 38). Kościół pragnie wychowywać przede wszystkim przez rodzinę, która posiada łaskę stanu i charyzmat wspólnoty rodzinnej (LdR 16). Rodzina jako wspólnota wychowawcza powinna przygotowywać od samego początku do relacji międzyosobowych, opartych na sprawiedliwości i miłości oraz pomóc człowiekowi w rozpoznaniu własnego powołania (FC 2). Małżeństwo jest podstawowym powołaniem człowieka, mężczyzny i kobiety, wybieranym przez większość wierzących (LdR 18).

Wychowanie w rodzinie stanowi pierwszy i najważniejszy etap wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie²⁰⁷. Dokumenty Kościoła współczesnego sytuują ro-

²⁰¹ Funkcja socjalizacyjna rodziny, nazywana również wychowawczą, należy do jej funkcji podstawowych. Por. S. Kawula. *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*. W: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*. Red. S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke. Toruń 2005 s. 49-59; F. Adamski. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków 2002 s. 36-39.

²⁰² J. Wilk. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*. Lublin 2002 s. 35-51; por. B.M. Parysiewicz. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin*. Lublin 2010 s. 238.

²⁰³ Jan Paweł II. *Homilia podczas Mszy św. dla rodzin „Nie ma innej drogi do człowieczeństwa jak przez rodzinę”* (Watykan 12.10.1980). W: tenże. *Nauczanie społeczne 1980*. T. 3. Red. P. Nitecki, J. Skwara, E. Stróżyk. Warszawa 1984 s. 154.

²⁰⁴ ChL 40; por. A. Łuczyński. *Wież rodzinna a rozwój osobowy człowieka*. W: *Wartość i dobro rodziny*. Red. J. Jęczeń, M.Z. Stepulak. Lublin 2011 s. 419-430.

²⁰⁵ Adamski. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy* s. 36.

²⁰⁶ Kościół i państwo w dziele wychowania są wobec rodziny instytucjami pomocniczymi. LdR 16. Papieska Rada do spraw Rodziny stwierdza jednak, że w przygotowaniu do małżeństwa i odpowiedzialności za swoją przyszłość potrzebny jest zarówno wysiłek społeczeństwa, jak i Kościoła. LP 25.

²⁰⁷ Por. LdR 16. Rolę rodziny w tej dziedzinie akcentują definicje rodziny. L. Dyczewski określa rodzinę jako „wspólnotę osób i instytucję społeczną opartą na miłości i wolnym wyborze kobiety

dzinę u jego podstaw i akcentują jej istotną rolę²⁰⁸. Sobór Watykański II stwierdza, że powinna ona „odpowiednio i w stosownym czasie pouczać młodych o godności, zadaniu i dziele miłości małżeńskiej, aby nauczenni szacunku dla czystości, mogli przejść we właściwym wieku od uczciwego narzeczeństwa do małżeństwa” (KDK 49). Rodzina jako wspólnota życia i miłości oraz „sanktuarium życia” spełnia misję głoszenia Ewangelii życia poprzez wychowanie dzieci (EV 92). Wychowanie w rodzinie jest wychowaniem do szacunku dla życia i troski o nie²⁰⁹.

Wychowanie do życia w małżeństwie i rodzinie rozpoczyna się jeszcze przed urodzeniem dziecka poprzez jego oczekiwanie i przyjęcie, a także dialog miłości matki z dzieckiem²¹⁰. Wychowanie w rodzinie umożliwia doświadczenie życia rodzinnego, przekazuje wiedzę oraz wartości z nim związane²¹¹, przy czym powinno uwzględniać wartości chrześcijańskie²¹². Pedagogia rodzinna ma doprowadzić dzieci do odkrycia bogactwa swojej osobowości, zaszczerpić szacunek dla wartości moralnych i społecznych, kształtować charakter i opanowanie siebie w relacjach z drugą płcią, a także ukazać małżeństwo jako powołanie i posłannictwo, bez wykluczania możliwości wyboru powołania kapłańskiego czy zakonnego (FC 66). Wpływ środowiska rodzinnego w wychowaniu do życia w małżeństwie i rodzinie jest znaczący, ale nie determinuje osoby. Ostatecznie decydującą rolę odgrywa samowychowanie²¹³.

Rodzina środowiskiem wychowania seksualnego

Ludzka płciowość należy do istoty osoby i znaczy mężczyznę i kobietę odmiennym wyrazem w płaszczyźnie fizycznej, psychicznej i duchowej (FC 37;

i mężczyzny, połączonych małżeństwem, którzy odpowiadając wzajemnie za siebie, rodzą i wychowują następne pokolenie w taki sposób, aby ono także rodziło i wychowywało nowe pokolenie”. Dyczewski. *Rodzina – społeczeństwo – państwo* s. 27.

²⁰⁸ Por. FC 37; LdR 16; PSM 22; DDR 20; M. Braun Gałkowska. *Wychowanie do małżeństwa i rodziny*. W: Jan Paweł II. „*Familiaris consortio*”. *Tekst i komentarze*. Red. T. Styczeń. Lublin 1987 s. 182.

²⁰⁹ EV 6, 78, 105; por. PSM 10, 20.

²¹⁰ LdR 16; PSM 23.

²¹¹ Por. DDR 19-20. Oprócz rodziny w przygotowaniu dalszym do małżeństwa i życia w rodzinie uczestniczy szkoła, katechizacja oraz grupy rówieśnicze. Po nim następuje przygotowanie bliższe i bezpośrednie prowadzone przez Kościół. Zob. DDR 21-36.

²¹² J. Kamiński. *Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie w nauczaniu Kościoła katolickiego*. RPK 2010 T. 2(57) s. 107.

²¹³ LdR 16. W kształtowaniu osobowości obok czynników genetycznych i środowiskowych istotny udział ma własna aktywność podmiotu. Por. W. Prężyna. *Spoleczno-religijne odniesienia dla poczucia sensu życia i psychoterapii*. W: *Człowiek – wartości – sens. Studia z psychologii egzystencji*. Red. K. Popielski. Lublin 1996 s. 371-380.

WW 4-5.16)²¹⁴. Stanowi odmienny sposób istnienia osoby, jej ujawniania, porozumienia z innymi, odczuwania, wyrażania i przeżywania miłości ludzkiej²¹⁵. Płciowość zawiera możliwość rozwoju duchowego i moralnego, a jednocześnie stanowi zadanie (LP 12)²¹⁶.

Czynnik seksualny warunkuje rozwój osoby ku dojrzałości i włączenie się w społeczność²¹⁷. Płciowość jest z natury ukierunkowana na międzyosobowy dialog, pełną dojrzałość człowieka poprzez otwarcie go na dar samego siebie w miłości oraz płodność i przekazywanie życia (WW 32). Życie w małżeństwie i rodzinie jest istotnym sposobem realizacji ludzkiej płciowości. Małżeństwo rozumiane jako wzajemny, całkowity i nieograniczony w czasie dar mężczyzny i kobiety oraz przekazywanie życia, stwarza osobie pełną możliwość realizacji płciowości²¹⁸. Zawarta w płci dyspozycja do funkcjonowania w rolach kobiety lub mężczyzny oraz macierzyńskiej lub ojcowskiej wymaga ukształtowania przez czynniki psychospołeczne²¹⁹. Dlatego wychowanie powinno uwzględniać odrębność płciową mężczyzny i kobiety, stanowiącą o strukturze osobowości²²⁰. Nie należy ignorować ani minimalizować różnic między dwiema płciami, gdyż odpowiada im różnorodność ról rodzinnych (LP 80).

Wychowanie seksualne jest wspomaganie osoby w jej pełnym rozwoju jako mężczyzny i kobiety. Stanowi integralną część wychowania mężczyzny i kobiety do miłości oraz pomoc w realizacji powołania osoby do miłości²²¹. Powinno kształtować dojrzałą postawę wobec siebie samego, wspierać akceptację własnej płciowości oraz zdolność nawiązywania głębokich więzi międzyosobowych, opartych na altruistycznej miłości (por. WW 36).

Celem wychowania seksualnego jest przyjęcie własnej tożsamości płciowej, poznanie istoty i wartości płciowości, integralny rozwój osoby ku dojrzałości psy-

²¹⁴ Współczesna kultura niesie pewne niebezpieczeństwa traktowania ludzkiej płciowości. Ludzkie ciało postrzegane jest w wymiarze czysto materialnym, wskutek czego płciowość zostaje pozbawiona wymiaru osobowego i bywa traktowana instrumentalnie jako miejsce zaspokajania własnych pragnień i popędów. Prowadzi to do głębokiego zubożenia relacji między osobami. Godzi to zarówno w jedność małżeństwa mężczyzny i kobiety, jak też w prokreację, która staje się często wrogiem współczesnego człowieka. EV 23. Papież nazywa takie oderwanie i przeciwstawienie ciała i ducha w człowieku współczesnym manicheizmem. Człowiek przestaje być wówczas osobą i podmiotem. Wskutek tego ludzka seksualność staje się przedmiotem manipulacji i eksploatacji. LdR 19.

²¹⁵ Por. Jan Paweł II. *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa* s. 52-54.

²¹⁶ Por. J. Troska. *Moralność życia płciowego, małżeńskiego i rodzinnego*. Poznań 1998 s. 7.

²¹⁷ WW 4; PH 1.

²¹⁸ Por. KKK 2337; LP 16.

²¹⁹ Kukołowicz. *Rodzina wychowuje. Wybrane zagadnienia* s. 123, 132.

²²⁰ Por. W. Półtawska. *Rola rodziców w wychowaniu seksualnym młodzieży*. W: *Rodzina wspólnotą miłości*. Red. I. Kraińska-Rogała. Kraków 1999 s. 93.

²²¹ Por. FC 37; WW 26, 30; por. Półtawska. *Rola rodziców w wychowaniu seksualnym młodzieży*. W: *Rodzina wspólnotą miłości* s. 94; por. R. Buttiglione. *Etyka w kryzysie*. Lublin 1994 s. 79.

chicznej oraz integrowanie celów płciowości z wartościami moralnymi, umożliwiające pełną dojrzałość duchową (WW 34). Wychowanie seksualne zmierza do integracji elementów biologicznych, psychoemocjonalnych, społecznych i duchowych²²². Integracja seksualna po części jest owocem wychowania rodziców i wychowawców, lecz jednocześnie zadaniem wymagającym wysiłku i zaangażowania wychowanka, jego rozumu i woli²²³. Wychowanie seksualne nie polega tylko na przekazaniu informacji intelektualnej, ale jest formacją skierowaną na kształtowanie woli, emocji i uczuć oraz osobowej kultury życia płciowego (por. WW 35)²²⁴. Przekazywanie wiedzy dotyczącej płciowości należy łączyć z ukazywaniem wartości oraz uświadamianiem osobowej odpowiedzialności. W ten sposób kształtuje się zdolność do samowychowania i kierowania swoim życiem (WW 37)²²⁵.

Wychowanie seksualne wiąże się z całym wychowaniem osoby, a zwłaszcza z wychowaniem społecznym, moralnym i religijnym²²⁶. Służy pełnemu rozwojowi osobowemu. Powinno prowadzić do przyjęcia zasad moralnych w dziedzinie płciowości, a przede wszystkim kształtować postawę czystości, która pomaga odkrywać oblubieńczy sens ciała, panować nad sobą oraz służy integracji płciowości z rozwojem osobowym i miłością²²⁷. Wychowanie seksualne powinno uczyć spojrzenia na płciowość w duchu wiary, która ukazuje najgłębszy sens ludzkiego ciała zawarty w powołaniu do zmartwychwstania (por. WW 43).

Rodzina jest najodpowiedniejszym środowiskiem wychowania seksualnego²²⁸. Wychowanie seksualne w rodzinie powinno być pozytywne, roztropne, dostosowane do wieku i stopniowe²²⁹, a ze względu na jedyność i niepowtarzalność każdej osoby – mieć charakter indywidualny. Wszystkie przekazywane wyjaśnienia powinny posiadać wymiar moralny i być umieszczone w kontekście wychowania do miłości. Rodzice powinni przekazywać informacje dotyczące seksu-

²²² Dorastanie mężczyzny i kobiety do pełnej męskości i kobiecości dokonuje się w procesie integracji seksualnej, która jest jednoczeniem sfery genitalnej, uczuciowej i duchowej w jedno doświadczenie miłości. Dzięki integracji seksualność staje się „językiem” miłości w relacjach międzyludzkich oraz miejscem odpowiedzialnego przekazywania życia i rodzicielstwa duchowego. J. Augustyn. *Wychowanie do integracji seksualnej*. Kraków 1994 s. 131, 139.

²²³ Por. C. Baars. *Psychologia miłości i seksualności*. Poznań 2003 s. 41, 69.

²²⁴ K. Wojtyła podkreśla konieczność wychowania seksualnego osoby, gdyż nie wystarczy samo przekazanie wiedzy o seksualności. K. Wojtyła. *Problem „uświadamienia” z punktu widzenia teologii*. AK 1-2:1962 z. 1 s. 1-5.

²²⁵ Por. M. Ryś. *Wychowanie seksualne*. SMR s. 484-486.

²²⁶ Kościół sprzeciwia się rozpowszechnianej formie informowania o życiu seksualnym w odezwaniu od zasad moralnych, która może prowadzić już w dzieciństwie do utraty pogody ducha i do zepsucia. FC 37; WW 16; por. Bołoz. *Promocja osoby w rodzinie* s. 179.

²²⁷ FC 37; WW 18-19; LP 43; por. Buttiglione. *Etyka w kryzysie* s. 80-81.

²²⁸ WW 48; por. LP 64.

²²⁹ Por. DWCH 1; KDK 52; WW 14-15, 48; LP 75.

alności z najwyższą delikatnością, w sposób jasny i we właściwym czasie (por. LP 65-77). Zadania wychowania seksualnego powinny być realizowane w kolejnych okresach rozwojowych, w dzieciństwie, okresie dojrzewania, młodości i dorosłości dzieci²³⁰.

Do zadań wychowania seksualnego w rodzinie zalicza się pomoc w identyfikacji z rolą płciową i społeczną poprzez dostarczenie właściwych wzorców, uświadomienie seksualne w kontekście moralnym, budzenie szacunku dla płodności i życia ludzkiego. Wychowanie to powinno zmierzać do osiągnięcia dojrzałości uczuciowej, przygotować do odpowiedzialnego rodzicielstwa oraz wspomagać integralny rozwój osobowy, duchowy i moralny²³¹.

Najważniejszym czynnikiem wychowawczym w rodzinie jest trwałość więzi małżonków oraz klimat miłości, sprzyjający kształtowaniu emocjonalności dzieci, poczynając od okresu prenatalnego i niemowlęctwa²³². Istotne znaczenie dla identyfikacji płciowej i zapewnienia dziecku właściwych relacji uczuciowych ma pozytywna obecność ojca i matki²³³, wzajemna akceptacja i zrozumienie małżonków, niekonfliktowe relacje (por. LP 50). Rodzicielstwo umożliwia obdarzanie człowieczeństwem i stopniowe rodzenie w wymiarze duchowym (por. LdR 16). Wychowanie w rodzinie odgrywa decydującą rolę wychowawczą w integracji osobowości oraz przyjęciu ról płciowych i społecznych związanych z płcią²³⁴.

²³⁰ Por. LP 78-111; zob. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne* s. 127-144.

²³¹ Por. WW 34-35; Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne* s. 96-97. Wobec aktualnych wyzwań wychowawczych niektórzy podkreślają także potrzeby: kształtowania pozytywnego spojrzenia na ludzką seksualność, uwrażliwiania młodzieży i zachęty do przeciwstawiania się powszechnej erotyzacji, wychowania do ochrony własnej intymności i obrony przed nadużyciami seksualnymi. Węglarczyk. *Wychowanie seksualne* s. 130-138.

²³² Łuczniński. *Więź rodzinna a rozwój osobowy człowieka* s. 426-429.

²³³ Dla harmonijnego rozwoju dziecka niezbędna jest obecność obojga rodziców, gdyż nawet w sprzyjających warunkach role rodzicielskie nie są wymienne. T. Kukołowicz. *Sytuacja wychowawcza w nowych kategoriach rodzin w okresie transformacji ustrojowej*. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. Ziemska. Warszawa 2001 s. 62; por. M. Wolicki. *Dysfunkcjonalność rodziny a nieprzystosowanie dzieci*. „Katecheta” 3:1995 s. 180-188. Warto zauważyć, że współcześnie ma miejsce dynamiczny wzrost liczby rodzin niepełnych, co pociąga za sobą niekorzystne skutki wychowawcze dla dzieci obu płci. Por. H. Cudak. *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych*. Toruń 2010 s. 123. Ponadto wzrasta liczba rodzin dotkniętych emigracją zarobkową, wskutek czego występuje czasowa niepełność rodziny (powyżej 3 miesięcy), często związana z nieobecnością ojca. Wyniki badań pokazują, że w ciągu ostatnich kilku lat na emigrację zarobkową udawała się średnio co dziesiąta matka i więcej niż co piąty ojciec. Por. B. Walczak. *Migracje rodzicielskie – skala zjawiska oraz jego wychowawcze i edukacyjne implikacje*. „Pedagogika Społeczna” 3:2008 s. 146; W. Danilewicz. *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach migracyjnych*. Białystok 2006 s. 58-60.

²³⁴ WW 48; LP 64; Meissner. *Płciowość człowieka w kontekście wychowania osoby ludzkiej* s. 8-9; R. Buttiglione uważa, że nieobecność rodziców, nieznajomość rodziców przez dziecko oraz ich niewierność sobie budzą wrogość dzieci wobec nich. Sytuacja taka uszkadza zdolność dziecka do zaakceptowania własnej kondycji seksualnej i do zostania ojcem lub matką. Buttiglione. *Etyka w kryzysie* s. 43, 85.

W przyjęciu roli macierzyńskiej i ojcowskiej istotne znaczenie odgrywa dostarczenie dzieciom modeli sprawowania funkcji rodzicielskich oraz wzorów osobowych rodziców. O przygotowaniu do tych ról w dużej mierze decyduje dojrzałość rodziców oraz ich postawy rodzicielskie²³⁵.

Matka, odnosząca się z szacunkiem do powołania macierzyńskiego, pomaga córkom w rozwoju ich cech kobiecości i przygotowaniu się do macierzyństwa, a wobec synów jest czytelnym i szlachetnym wzorem kobiety. Ojciec, postępujący z godnością i szacunkiem wobec żony i dzieci, jest pociągającym wzorcem dla synów, a dla córek oparciem, dającym poczucie bezpieczeństwa i pobudzającym do szacunku wobec męskości²³⁶. W przypadku, gdy jeden z rodziców pozostaje sam, jego zadanie wychowawcze jest niełatwe, gdyż brakuje roli i przykładu rodzica drugiej płci (LP 38).

Klimat wzajemnego zaufania i dialogu między rodzicami i dziećmi, autorytet rodziców oraz przykład rodziców umożliwiają przyjęcie subtelnych treści dotyczących seksualności i życia ludzkiego oraz zintegrowanie ich w zrównoważonej osobowości²³⁷. Ważnym warunkiem skuteczności wychowawczej jest równowaga samych rodziców w sprawach seksualnych oraz ich świadectwo czystości małżeńskiej, wierności Bogu i poszanowanie Jego planu miłości oraz wielkoduszności wobec małżonka i życia, które może się zrodzić z ich miłości²³⁸.

Wychowanie dziewczyny powinno kształtować jej kobiecość i zmierzać do odkrycia tajemnicy jej potencjalnego macierzyństwa, a wychowanie chłopca – kształtować odpowiedzialnego mężczyznę, zdolnego do podjęcia roli męża i ojca²³⁹. W wychowaniu dziewcząt do roli macierzyńskiej ważny jest przykład matki,

²³⁵ Por. Kukołowicz. *Rodzina wychowuje. Wybrane zagadnienia* s. 167, 271; por. D. Kornas-Biela. *Rodzina w opinii młodego pokolenia Polaków*. W: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. taż. Lublin 2000 s. 128; A. Maciarz uważa, że jakość postawy macierzyńskiej, której dziecko doznaje od pierwszych chwil życia aż do okresu dorosłości, znacząco warunkuje to, jakim staje się ono człowiekiem. A. Maciarz. *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*. Warszawa 2004 s. 7; H. Kubicka stwierdza, że doświadczenia z dzieciństwa w istotny sposób wpływają na kształtowanie się postaw wobec współmałżonka i własnych dzieci. H. Kubicka. *Bezdomność rodzin samotnych matek. Społeczno-wychowawcze aspekty zjawiska*. Łódź 2005 s. 51. Według W. Stefan kobiety, które były zaniedbywane jako dzieci, przejawiają większą skłonność do zaniedbywania współmałżonka. W. Stefan. *Jak nasza przeszłość wpływa na nas dzisiaj? Zranienia z okresu dzieciństwa a funkcjonowanie w życiu dorosłym*. W: *Oblicza dzieciństwa*. Red. D. Kornas-Biela. Lublin 2001 s. 323.

²³⁶ LP 59; MD 18-19; FC 25.

²³⁷ Por. WW 48-50; LP 64.

²³⁸ Por. LP 20; WW 49. Czystość małżonków uzdalnia ich samych do wzajemnego szacunku, współczucia, wyrozumiałości, czułości, tolerancji, wielkoduszności oraz kształtuje ducha ofiary. LP 31.

²³⁹ Półtawska. *Rola rodziców w wychowaniu seksualnym młodzieży* s. 99; zob. K. Meissner. *Płciowość człowieka w kontekście wychowania osoby ludzkiej*. „Folia Pomeraniae. Zeszyty Teologiczno-Historyczne Instytutu Teologicznego w Tczewie” 2:1997 nr 2 s. 26-53; J. Goleń. *Kształtowanie męskości i kobiecości oraz wychowanie dziecka do ojcostwa i macierzyństwa w rodzinie*. „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 7:2000 s. 111-134.

a także jej relacje z mężem²⁴⁰. Dziewczyna, widząc prawidłowość relacji matki z ojcem, będzie z pozytywnym nastawieniem patrzeć na swoje przyszłe macierzyństwo²⁴¹. W wychowaniu do macierzyństwa ważne, by matka zapoznawała ją z tajemnicami seksualności kobiety i przekazywania życia²⁴². Pozytywne ustosunkowanie dziewczyny wobec człowieka i życia dokonuje się także w kontaktach społecznych poprzez sympatyzowanie, przyjaźnie, w relacjach koleżeńskich. Dorastająca kobieta powinna mieć okazje do kontaktu z dzieckiem z najbliższego otoczenia, z młodszym rodzeństwem lub dziećmi bliskich, aby nabywała doświadczenia²⁴³. W domu rodzinnym zdobywa niezbędne umiejętności praktyczne, ważne dla funkcjonowania rodziny²⁴⁴, jak np.: pozytywna postawa wobec życia domowego, umiejętność troski o urządzenie, uporządkowanie, przystrajanie domu, pielęgnowanie zwyczajów. Jeśli rodzina akceptuje wartości duchowe, dziewczyna uczy się w niej budowania klimatu duchowego, troski o wspólne świętowanie. Są one ważne także dla zdrowia psychicznego rodziny²⁴⁵.

Dorastanie do roli ojca odbywa się także w kilku okresach. Istotne jest dostarczenie chłopcu wzoru mężczyzny i ojca, właściwe uświadomienie seksualne oraz ukształtowanie opanowania, samodzielności i odpowiedzialności. W wymiarze psychicznym ważne jest ukształtowanie takich cech psychicznych, jak: umiejętność współdziałania i współpracy na rzecz dobra innych oraz kierowania zaspokajaniem potrzeb seksualnych, liczenie się z potrzebami partnera i troska o jego dobro. Ważne jest ukształtowanie postawy stałej gotowości na przyjęcie dziecka²⁴⁶. Rozwojowi dojrzałej postawy ojcostwa sprzyja bezpośredni i czynny kontakt z dzieckiem, zarówno w okresie pielęgnacyjnym, jak i później poprzez wprowadzanie dziecka w świat i jego problemy²⁴⁷.

Wychowanie seksualne w rodzinie ma przygotować mężczyznę i kobietę do odpowiedzialnego podjęcia powołania chrześcijańskiego. W wychowaniu rodzinnym należy zwracać uwagę na kształtowanie oczekiwań młodzieży wobec małżeństwa i rodziny oraz akcentować to, co mogą oni wnieść w życie rodzinne. Trzeba im pomóc kształtować takie poglądy i postawy, które przyczynią się w przyszłości do założenia przez nich rodziny²⁴⁸.

²⁴⁰ Por. B. Smolińska. *Matka i córka*. W: *Duchowość kobiety*. Red. J. Augustyn. Kraków 2007 s. 164.

²⁴¹ Por. A. Ładyżyński. *Kobieta w rodzinie. Męski punkt widzenia*. W: *Duchowość kobiety* s. 170.

²⁴² Por. Kukołowicz. *Rodzina wychowuje. Wybrane zagadnienia* s. 124-125.

²⁴³ Tamże s. 124.

²⁴⁴ Por. Ładyżyński. *Kobieta w rodzinie. Męski punkt widzenia*. W: *Duchowość kobiety* s. 170.

²⁴⁵ Kukołowicz. *Rodzina wychowuje. Wybrane zagadnienia* s. 128-129.

²⁴⁶ Tamże s. 131-133.

²⁴⁷ Por. tamże s. 135-139.

²⁴⁸ Por. Meissner. *Płciowość człowieka w kontekście wychowania osoby ludzkiej* s. 8-9; Ryś. *Wychowanie seksualne* s. 484-486.

Rodzina środowiskiem wychowania do miłości

Rodzina jest wspólnotą miłości, a zarazem pierwszym i najważniejszym środowiskiem wychowania do miłości. Strzeżenie, objawianie i przekazywanie miłości Bożej ludzkości i Kościołowi jest główną misją rodziny (FC 17). W sakramencie małżeństwa miłość małżonków włączona zostaje w miłość Bożą. Chrystus uświęca i umacnia małżonków swoją łaską do wypełnienia zadań małżeńskich i rodzicielskich. Małżonkowie, zjednoczeni z Chrystusem poprzez wierną miłość i wypełnianie swego powołania, mają być świadkami Jego misterium miłości (KDK 49, 52). Wzajemna miłość małżonków spotyka się w pragnieniu dziecka, które jest ucieleśnieniem ich miłości²⁴⁹. Powołanie małżonków, realizowane z miłością i wiernością, ukazuje dziecku prawidłowy wzorzec rodziny oraz pomaga w wypracowaniu cnót potrzebnych w życiu rodzinnym, przede wszystkim ofiarnej miłości i czystości²⁵⁰.

Miłość jest podstawą jedności małżeństwa i rodziny, fundamentem wartości przekazywanych w rodzinie²⁵¹. Jest postawą woli, która rodzi się z poznania i przyjęcia prawdy o drugiej osobie, przy udziale czynnika uczuciowego. Jednakże nie jest ona samym tylko uczuciem. Zawiera w sobie odpowiedzialność i troskę o dobro osób, a jej szczytem jest oddanie siebie drugiej osobie²⁵². Dąży do upodobnienia się do drugiej osoby oraz wspólnoty pragnień i myśli (DCE 17). Dojrzała miłość polega na przyjęciu drugiego człowieka w jego integralności i staraniu o jego dobro, podczas, gdy niedojrzała na jego przywłaszczaniu. Stworzenie wspólnoty miłości małżeńskiej, opartej na dojrzałej oblubieńczej miłości, zakłada ukształtowanie postawy dojrzałej miłości²⁵³.

²⁴⁹ Braun-Gałkowska. *Wychowanie do małżeństwa i rodziny* s. 183.

²⁵⁰ Por. LP 20; PSM 24; P. Poręba. *Psychiczne uwarunkowania życia rodzinnego*. Warszawa 1981 s. 87.

²⁵¹ Miłość uważa się za najwyższą wartość moralną. K. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin 1986 s. 123; por. Parysiewicz. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin* s. 235.

²⁵² Zob. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 84-91, 112-117; por. M. Ryś. *Miłość jako psychologiczna podstawa wspólnoty małżeńskiej*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 497-508.

²⁵³ Malcher. *Wychowanie do miłości – rodzina szkołą miłości* s. 307-308. Według K. Wojtyły miłość do osoby drugiej płci sięga wartości seksualnej drugiej osoby, zawiera w sobie pierwiastek pożądania oraz wymiar uczuciowy, lecz w istocie tworzy się w woli, polega na zaangażowaniu wolności osoby płynącym z poznania prawdy o tej konkretnej kobiecie lub mężczyźnie jako o osobie. Zob. tamże s. 105-120. Miłość do osoby drugiej płci cechuje się „upodobaniem” poznawczym i uczuciowym, połączonym z zaangażowaniem woli (łac. *amor complacentiae*), „pragnieniem” drugiej osoby (łac. *amor concupiscentiae*), „życzliwością” – pragnieniem dobra dla drugiej osoby (łac. *amor benevolentiae*), „wzajemnością”, możliwą dzięki altruizmowi, „przyjaźnią” – polegającą na dojrzałym zaangażowaniu woli dla dobra drugiej osoby, „czułością” – umiejętnością okazania drugiej osobie bliskości i wsparcia. Miłość osiąga jednak swoją pełnię dopiero w „zjednoczeniu osób”, polegającym na wzajemnym oddaniu siebie – swojego „ja” i swojej wolności drugiej osobie

W wychowaniu do miłości²⁵⁴ istotne jest przekazanie fundamentalnych prawd, że człowiek jest powołany do życia w prawdzie i miłości oraz, że każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego (LdR 16). Wychowanie powinno pomóc zrozumieć, że miłość małżeńska uobecnia wśród ludzi samą miłość Boga (PSM 25). Ma także pomóc odkryć, że powołanie do miłości małżeńskiej jest powołaniem do daru z siebie i wymaga posiadania siebie, czyli panowania nad sobą (PSM 24). Mając na uwadze życie w małżeństwie i rodzinie, wychowanie do miłości powinno przygotować mężczyzn i kobiety do miłości zawierającej jednocześnie wymiar zmysłowy i duchowy, pełnej, czyli wielokodusznej, wiernej, wyłącznej oraz płodnej (por. HV 9).

Celem wychowania do miłości jest ukształtowanie postawy miłości altruistycznej, zatroskanej o osoby kochane, wyrażającej się w serdecznych kontaktach, szlachetnej i nieoczekującej niczego w zamian²⁵⁵. Wyróżnia się etapy dojrzewania miłości związane z wiekiem. Pierwszy z nich cechuje dzieci w wieku przedszkolnym i wyróżnia się gwałtownością, dużą siłą emocji, pragnieniem bliskości z osobą kochaną, egocentrycznym nastawieniem na zaspokojenie własnych potrzeb, a jednocześnie brakiem zrozumienia sytuacji i potrzeb osoby kochanej. Drugi etap, charakterystyczny dla młodszego wieku szkolnego, cechuje pragnienie posiadania obiektu miłości na wyłączność, silna zazdrość i duża wrażliwość na zdradę. Trzeci etap, typowy dla okresu dorastania, charakteryzuje się nabyciem umiejętności współodczuwania oraz dostrzegania i rozumienia potrzeb, uczuć i motywów działania innych osób. W czwartym etapie dorosłości dochodzi umiejętność i właściwy danej osobie sposób działania dla dobra innych i podejmowania za nich odpowiedzialności. W nieprawidłowym rozwoju miłości człowiek dorosły zatrzymuje się na którymś z wcześniejszych etapów²⁵⁶.

(miłość oblubieńcza). Ta ostatnia polega na wyjściu z siebie samego, aby tym pełniej bytować w drugim. Miłość oblubieńcza między mężczyzną i kobietą jest możliwa do zrealizowania tylko w małżeństwie. Zob. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 70-91, 179-185; por. FC 11.

²⁵⁴ K. Wojtyła mówi o wychowaniu miłości, określa tym pojęciem integrację miłości w osobie oraz pomiędzy osobami. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 123-125.

²⁵⁵ Por. J.S. Turner, D.B. Helms. *Rozwój człowieka*. Warszawa 1999 s. 419. Zadaniem ojca i matki jest praca nad egoizmem dziecka, nastawionego na konsumpcję, w kierunku zauważania potrzeb innych, działania na rzecz dobra wspólnego. W tym celu konieczne jest stawianie dziecku pewnych wymagań i ćwiczenie dobrych przyzwyczajeń. Dziecko przedszkolne powinno wypełniać już pewne obowiązki dla innych, gdyż wtedy uczy się, że jest potrzebne komuś z otoczenia. Rodzice powinni docenić dziecko za nie i nagradzać je zwłaszcza poprzez gesty czułości. Dziecko należy uczyć właściwego stosunku do zabawek, gdyż w ten sposób uczy się ono postaw wobec człowieka. Wielodzietność rodziny sprzyja socjalizacji dziecka oraz kształtowaniu miłości. Pomocne są relacje z młodszym rodzeństwem, przy którego pielęgnacji dziecko pomaga rodzicom. Obok rodziców także starsze rodzeństwo daje młodszemu wzory zachowań. Dobrym zwyczajem jest wdrażanie dzieci już bardzo wcześnie do niesienia pomocy innym dzieciom i ludziom potrzebującym. Por. Malcher. *Wychowanie do miłości – rodzina szkołą miłości* s. 313-314.

²⁵⁶ B. Lachowska, I. Ulfik-Jaworska. *Miłość. Aspekt psychologiczny*. EK T. 12 kol. 1135-1137.

Wychowanie do miłości wiąże się ściśle z kształtowaniem dojrzałej osobowości²⁵⁷. Jej najistotniejszym okresem są pierwsze lata życia, gdzie dominuje wpływ środowiska rodzinnego. W nim najważniejszą rolę odgrywają rodzice oraz ich wzajemna więź miłości²⁵⁸. Dla prawidłowego rozwoju uczuciowego dzieci niezbędne są dojrzałe relacje między małżonkami, ujawniane przez obojga na zewnątrz (LP 50-52). Znaczące są także relacje każdego z rodziców z dziećmi oraz inne zależności w systemie rodzinnym²⁵⁹. Dojrzewaniu uczuciowości sprzyja uświadamianie własnych emocji i wyrażanie ich w zgodzie z przyjętymi normami, świadome kierowanie swoimi emocjami i kontrola zachowania²⁶⁰.

Do zadań wychowania do miłości zalicza się kształtowanie emocjonalności i uczuciowości, przekazywanie wiedzy, kształtowanie woli i jej sprawności, a także nabycie umiejętności praktycznych²⁶¹. W realizacji tych zadań istotne znaczenie posiadają doświadczenia rodzinne, zwłaszcza doświadczenie miłości, pozytywne wzorce życia małżeńskiego i rodzinnego, dialog międzyosobowy oraz obecność wartości moralnych.

W wychowaniu dzieci do miłości i małżeństwa istotne znaczenie posiada proces długotrwałego uczenia się poprzez doświadczenia przeżywane w interakcjach rodzinnych²⁶². Najważniejszym składnikiem tych doświadczeń jest obecność klimatu miłości w rodzinie (por. LP 50-55), który tworzy postawa daru z siebie, będąca treścią wzajemnej miłości małżonków. Ich wzajemna miłość wzmacnia autorytet rodzicielski i staje się wzorem i zasadą składania daru z siebie w re-

²⁵⁷ Według S. Steuden wyrazem dojrzałości psychicznej do życia w małżeństwie są między innymi zdolności do wyrzeczeń i rezygnacji z osiągnięcia osobistych ambicji i potrzeb oraz odraczania zaspokojenia swoich potrzeb, a także zdolność do akceptacji, zrozumienia i cierpliwości, umiejętność zdystansowania się do rzeczywistości i problemów. Dojrzałość ta przejawia się również w zdolności realistycznej oceny siebie i otoczenia, posiadaniu systemu wartości, rozumieniu sensu ludzkiego istnienia i płciowości, a także w umiejętności przeżywania sukcesów i niepowodzeń, a także zdolności wspólnego życia, rozumienia siebie, dzielenia trosk i wzajemnej pomocy. S. Steuden. *Psychologiczne aspekty dojrzałości do zawarcia małżeństwa*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Materiały z „DWA – 94”*. Red. G. Witaszek, R. Podpora. Lublin 1996 s. 119-120. Czynniki osobowościowe ogrywają najistotniejszy wpływ na jakość i trwałość więzi małżeńskiej. J. Dzierżanowski. *Konflikty małżeńskie jako problem duszpasterski w świetle dokumentacji sądu biskupiego w Opolu (1980-1989)*. Opole 2000 s. 129-130; por. R. Jaworski. *Wpływ czynników osobowościowych na życie rodzinne*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 467-482.

²⁵⁸ Por. Parysiewicz. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin* s. 241.

²⁵⁹ Satysfakcjonująca więź małżeńska rodziców wpływa na lepszy kontakt z dziećmi, co potwierdzają zarówno oni sami, jak też dzieci. Por. M. Braun-Gałkowska. *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin 1992 s. 99-103.

²⁶⁰ Steuden. *Psychologiczne aspekty dojrzałości do zawarcia małżeństwa* s. 117-118.

²⁶¹ Por. Lachowska, Ulfik-Jaworska. *Miłość. Aspekt psychologiczny* kol. 1135.

²⁶² Por. J. Wilk. *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*. Lublin 1987 s. 102.

lacjach rodzinnych. W ten sposób skutecznie wychowuje do odpowiedzialnego życia w społeczeństwie²⁶³.

Miłość rodzicielska, ojcowska i macierzyńska wobec dzieci stanowi najważniejszy środek wychowawczy, duszę i normę wychowania do miłości. Kształtuje ona u dzieci czułość, stałość, dobroć, usługowość, bezinteresowność i ducha ofiary (FC 36). Miłość obojga rodziców – matki i ojca do dziecka, naznaczona odmiennymi cechami posiada charakter komplementarny²⁶⁴. Właściwe relacje małżeńskie rodziców umożliwiają komplementarne oddziaływanie wychowawcze²⁶⁵. Małżonkowie powinni dzielić między siebie zadania wychowawcze i w pełni współdziałać ze sobą w wychowaniu dzieci (LP 37).

Wzajemne odnoszenie się rodziców do siebie z miłością stanowi dla dziecka wzór kontaktów międzyludzkich opartych na miłości, w tym kontakcie między mężem i żoną²⁶⁶. Pozytywne wzorce życia małżeńskiego i rodzinnego ułatwiają dzieciom wybór małżeństwa i pozwalają lepiej w nim funkcjonować²⁶⁷. Postawy rodzicielskie i stosowane metody wychowawcze oddziałują na późniejsze powodzenie małżeństwa dzieci. Te, które czują się kochane przez rodziców i którym rodzice zostawiają znaczną swobodę postępowania, mają później bardziej udane małżeństwa. Dlatego wprowadzanie dziecka w zasady życiowe powinno odbywać się drogą słownego wyjaśniania lub ukazywania sytuacyjnego następstw pewnych zachowań, ale bez okazywania mocy w postaci kar i wycofywania miłości²⁶⁸.

Dzieci, doświadczające miłości i szacunku rodziców, łatwiej im ufają i chętniej wprowadzają w życie prawdy moralne, którymi żyją ich rodzice²⁶⁹. Wyja-

²⁶³ FC 37; A. Łuczyński. *Autorytet rodziców a styl i jakość życia współczesnej rodziny*. W: *Przemiany wartości i stylów życia w ponowoczesności*. Red. J. Daszykowska, M. Rewera. Warszawa 2010 s. 149-152.

²⁶⁴ Matka i ojciec w nieco różny sposób uosabiają i obrazują miłość. Miłość matki jest z natury miłością bezwarunkową, natomiast miłość ojca jest miłością uwarunkowaną, zależną od spełnienia pewnych oczekiwań. Dziecko, w swoim rozwoju i dojrzewaniu do miłości, potrzebuje najpierw bezwarunkowej miłości i opieki matki, a następnie miłości ojca, jego autorytetu i kierownictwa. E. Fromm. *O sztuce miłości*. Warszawa 1992 s. 43-46. Dokument soborowy podkreśla istotne znaczenie obecności obojga rodziców. Stwierdza, że obecność i opieka matki posiada wielkie znaczenie zwłaszcza dla młodszych dzieci. Natomiast czynna obecność ojca pomaga w urobieniu moralnym dzieci. KDK 52.

²⁶⁵ D. Opozda. *Zasada komplementarności w realizacji wychowawczej funkcji rodziców*. W: *Pedagogiczna inspiracja w nauczaniu Jana Pawła II*. Red. M. Nowak, C. Kalita. Biała Podlaska 2005 s. 413-420.

²⁶⁶ Por. Braun-Gałkowska. *Wychowanie do małżeństwa i rodziny* s. 183.

²⁶⁷ Por. M. Braun-Gałkowska. *Psychologia domowa*. Lublin 2008 s. 224-239. Uthane małżeństwo rodziców i dobre relacje z rodzicami w okresie dzieciństwa wpływają pozytywnie na przyszłe małżeństwo dzieci. Por. J. Laskowski. *Trwałość wspólnoty małżeńskiej*. Warszawa 1987 s. 161-163.

²⁶⁸ Metoda ta pozwala poznawać swoje błędy przy zachowaniu godności własnej i uczy rozwiązywania przyszłych konfliktów małżeńskich bez psychicznego odrzucania współmałżonka. Braun-Gałkowska. *Wychowanie do małżeństwa i rodziny* s. 183.

²⁶⁹ Por. LP 52; FC 17-18, 63-64.

śnianie wartości powinno być poprzedzone przez ich doświadczenie, co stanowi warunek ich realizacji w życiu dojrzałym²⁷⁰. Z kolei dialog między członkami rodziny umożliwia zaspokojenie różnorodnych ludzkich potrzeb i rozwija dobre kontakty międzyludzkie, kształtuje atmosferę rodziny i daje szansę uzasadnienia dzieciom realizowanych wartości²⁷¹.

Trzeba jednak pamiętać, że uzdolnienie człowieka do odpowiedzialnej miłości oraz odkrycia i podjęcia swego powołania jest możliwe tylko dzięki doświadczeniu miłości Bożej, w której osoba odkryje sens swojego życia (por. RH 10). Jest to możliwe dzięki wierze i odkryciu misterium chrześcijańskiego (PSM 25). Ukształtowanie postawy dojrzałej miłości wymaga też wysiłku samowychowawczego, wspieranego i motywowanego przez wychowanie religijno-moralne, umożliwiające nabycie służących jej sprawności (cnót).

Rodzina środowiskiem wychowania religijnego i moralnego

Rodzina oparta na małżeństwie uczestniczy w zbawczych skutkach tajemnicy Chrystusa i stanowi naturalne środowisko życia religijnego (por. FC 15). Przyjęcie sakramentu małżeństwa oznacza odkrycie i podjęcie powołania do świętości poprzez dar z siebie w komunii osób. Małżeństwo jest znakiem i objawieniem odwiecznej miłości Boga²⁷². Małżonkowie, połączeni sakramentem małżeństwa, są wzajemnie dla siebie i dla dzieci świadkami zbawienia (FC 13).

Posłannictwo wychowawcze rodziców ma charakter religijny, gdyż sakrament małżeństwa konsekruje małżonków do chrześcijańskiego wychowania dzieci. Rodzice uczestniczą w ten sposób we władzy i miłości Boga i Kościoła. Wzbogaceni darami Ducha Świętego, mogą pomagać dzieciom w ich ludzkim i chrześcijańskim wzrastaniu (FC 38). Soborowa deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim akcentuje rolę rodziny chrześcijańskiej, ubogaconej łaską i mocą sakramentu małżeństwa w przybliżaniu dzieciom od najmłodszych lat Boga i oddawaniu Mu czci, a także miłości bliźniego (por. DWCH 3). Poprzez chrzest, wychowanie w wierze i relacje rodzinne przesycone miłością, dziecko jest stopniowo wprowadzane we wspólnotę ludzką i Kościół²⁷³. Postawy moralne, zarówno rodziców, jak i dzieci, powinny być kierowane wiarą (por. PSM 26).

²⁷⁰ Braun-Gałkowska. *Wychowanie do małżeństwa i rodziny* s. 182.

²⁷¹ Zob. Parysiewicz. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin* s. 241-243.

²⁷² Y. Semen. *Seksualność według Jana Pawła II*. Poznań 2008 s. 110-111.

²⁷³ Por. FC 15. Rodzina jako domowy Kościół poprzez wychowanie do miłości wypełnia swoje powołanie do apostołstwa. FC 51-53; por. LdR 16; ChL 62. Rodzina jest podmiotem ewangelizacji i katechezy. FC 52; por. D. Martin. *Jan Paweł II i synod o rodzinie*. AK 73:1981 nr 435 s. 3-10; K. Jeżyna. *Rodzina podmiotem i przedmiotem nowej ewangelizacji*. W: *Człowiek, miłość, rodzina. „Humanae vitae” po 30 latach*. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin 1999 s. 281-316; zob. B. Mierziński, J. Wilk, R. Bieleń. *Duszpasterstwo rodzin*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. s. 403-442.

Rodzina jako Kościół domowy jest szkołą bogatszego człowieczeństwa, zwłaszcza w wymiarze duchowym i moralnym²⁷⁴. Jest domem wiary i modlitwy, gdzie dziecko poznaje dobroć i miłość Boga, przyjmuje prawdy wiary i moralności (por. FC 59-61). Rodzice chrześcijańscy najpierw poprzez szacunek matczyński i ojcowski wobec dzieci ukazują im bliskość Boga. Doświadczenie takie pozostawia decydujący ślad na całe życie. Dziecięce przebudzenie religijne w środowisku rodzinnym jest niezastąpione (DOK 225). Rozwojowi wiary służy wspólna z dzieckiem modlitwa, uczenie modlitw i objaśnianie ich treści, a zwłaszcza czytanie z dziećmi słowa Bożego. Ważne jest ukształtowanie pozytywnego nastawienia do sakramentu pokuty i pojednania, wspólne przeżywanie Eucharystii, przystępowanie z dziećmi do stołu Słowa Bożego i Chleba życia²⁷⁵. Wówczas łatwiej będzie rodzicom dorastających dzieci ukazać znaczenie częstej modlitwy i życia sakramentalnego dla zachowania czystości (por. LP 102).

Wychowanie w rodzinie powinno pomagać w rozpoznaniu i spełnianiu powołania otrzymanego od Boga (EV 92). Dzięki takiej pedagogii dziecko może odkryć, że małżeństwo chrześcijańskie jest sakramentem, w którym płciowość jest zintegrowana z drogą świętości (por. LP 30). Ukazanie życia małżeńskiego jako powołania może pomóc młodemu człowiekowi dobrze przygotować się do zawarcia sakramentu małżeństwa i z wiarą realizować powołanie małżeńskie i rodzinne (por. PSM 9). Rodzice dobrze przygotowani mogą najlepiej zrealizować cel wychowania moralnego w dziedzinie seksualnej i małżeńskiej (por. LP 43).

Rodzice mają za zadanie uczyć dzieci traktowania życia ludzkiego jako daru. Wzorem takiej postawy jest ich wielkoduszość w przyjęciu życia. Posiadanie rodzeństwa pomaga w rozwoju człowieczeństwa i ubogaca spojrzenie na swoje życie (LP 61). Ukazaniu życia jako daru służy przykład życia rodziny przepełnionego miłością i ofiarą (EV 93), a także kształtowanie postawy bezinteresownego obdarowania, szacunku dla innych, sprawiedliwości, serdecznej akceptacji innych, dialogu, wielkodusznej służby i solidarności. Słowem i świadectwem powinni ukazywać, jaki jest prawdziwy sens cierpienia i śmierci. Mogą tego dokonać poprzez dostrzeganie cierpienia i okazanie serdeczności, opiekuńczości i współczucia osobom chorym i starszym we własnej rodzinie (por. EV 92). Pomocna jest codzienna modlitwa osobista i rodzinna przepełniona wdzięcznością za dar życia, a także świadectwo ochrony życia poprzez różne formy adopcji i opieki nad porzuconymi dziećmi oraz zaangażowania w obronę prawa do życia, od poczęcia do naturalnej śmierci (EV 93).

Rodzina może wszczepić szacunek dla wartości ludzkich ważnych w relacjach międzyosobowych i społecznych. Kształtuje charakter, uczy panowania nad

²⁷⁴ KDK 52; LP 48.

²⁷⁵ LP 71; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 332-333; M.Z. Stepulak. *Kształtowanie się dojrzałej religijności w rodzinie*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 483-495.

sobą i szacunku dla siebie oraz dla osób płci przeciwnej (PSM 22). Wychowanie w rodzinie powinno doprowadzić do przyjęcia wartości moralnych, niezbędnych w realizacji miłości. Do najważniejszych należy sprawiedliwość, która prowadzi do poszanowania godności osobistej każdego człowieka (FC 37). Rodzice swoim przykładem powinni ukazywać dziecku znaczenie wartości ofiary, wyrzeczenia i samozaparcia, które umacniają i uzdrawiają miłość (por. PSM 26).

Rodzice poprzez wychowanie dzieci do czystości wspomagają je do tworzenia trwałych i zjednoczonych rodzin oraz przygotowują do odpowiedzialnego ojcostwa i macierzyństwa. W tym celu powinni przedstawiać dorastającym dzieciom pozytywną wartość czystości (por. PSM 24), ścisły związek zjednoczenia fizycznego z miłością małżeńską i przekazywaniem życia. Winni przedstawiać argumenty przeciwko zachowaniom permissywnym i hedonistycznym, ukazywać konsekwencje oddzielania aktów seksualnych od miłości małżeńskiej i przekazywania życia, a także konsekwencje nieuporządkowanego używania seksu przed i poza małżeństwem, działań antykoncepcyjnych i aborcji²⁷⁶.

Do istotnych wartości zalicza się także: wolność, odpowiedzialność, wierność, wstydlivość, skromność i wstrzeźliwość²⁷⁷. Rodzice nie powinni kształtować tych cnót poprzez tłumienie uczuć dzieci, lecz ukazywać ich pozytywne znaczenie, podkreślając potrzebę szacunku wobec siebie samego, otwartości i wielkoduszności wobec innych²⁷⁸. Niezbędne jest przekonanie rodziców, że najważniejszym warunkiem wychowania dzieci do czystej miłości i świętości życia jest ich codzienne świadectwo świętości, wzajemnej wierności i czystości małżeńskiej²⁷⁹. W tym niełatwym zadaniu powinni szukać siły w Bogu²⁸⁰.

Rodzina chrześcijańska powinna ponadto zapewnić dziecku solidną formację duchową i katechetyczną, która ukaże hierarchię wartości i nauczy krytycznego spojrzenia na środowisko²⁸¹. Kształtowanie sumienia w zakresie stosunku do życia, miłości, małżeństwa i rodziny dokonuje się najpełniej w kontekście wiary²⁸². Ukształtowanie krytycznego sumienia i chrześcijańskiej odwagi może pomóc przeciwstawić się koncepcjom przeciwnym jedności i nierozzerwalności małżeństwa oraz strukturom grzechu społecznego²⁸³.

Zadaniem rodziców jest czuwanie, aby złe używanie mass mediów nie łamało integralności domu, poprzez ukazywanie negatywnych zachowań moralnych

²⁷⁶ Por. LP 32-33, 96.

²⁷⁷ Por. LP 54-60; Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne* s. 93-96, 119-120.

²⁷⁸ LP 55, 58.

²⁷⁹ LP 20-21, 102.

²⁸⁰ LP 59; Półtawska. *Rola rodziców w wychowaniu seksualnym młodzieży* s. 111.

²⁸¹ FC 66; PSM 22, 26-27.

²⁸² LP 95; por. P. Góralczyk. *Wychowawcza etyka seksualna*. Ząbki 2000 s. 254-255.

²⁸³ Por. LdR 86; EV 59; PSM 27.

w dziedzinie seksualnej, małżeńskiej i rodzinnej²⁸⁴. Jan Paweł II wezwał rodziców do korzystania z tych środków z umiarem, krytycznie i roztropnie (FC 76). Wierzący rodzice nie powinni ulegać współczesnemu stylowi życia i także w przypadku częstej pracy zawodowej obojga nie zwalniać się z wychowawczej funkcji wobec dzieci i młodzieży, lecz chronić ich przed demoralizacją ze strony środków przekazu (por. LP 56).

Jednak należy pamiętać, że małżeństwo jest osobistym powołaniem. Dlatego musi zakładać dobrze przemyślany wybór współmałżonka oraz wzajemnych zobowiązań przez narzeczonych wobec Boga, a także stałą modlitwę o Jego pomoc (por. LP 27).

Wspieranie rodziny w wychowaniu do życia w małżeństwie i rodzinie

Zachodzące przemiany społeczno-kulturowe stanowią nowy kontekst duszpasterskiej troski Kościoła o rodzinę, jej trwałość i ciągłość. Społeczeństwo współczesne tworzy wartości i style życia obce chrześcijańskiej koncepcji małżeństwa i rodziny²⁸⁵. Religijność i moralność tracą w rodzinie charakter obiektywny i są traktowane jako sprawa prywatna²⁸⁶. Zagrożeniem rodziny jest propagowanie w wychowaniu dzieci i młodzieży postaw i zasad sprzecznych z chrześcijańskimi ideałami życia małżeńskiego i rodzinnego (PŻMR 2). Pod wpływem mediów i lansowanego w nich relatywizmu i permissywizmu wielu rodziców bezkrytycznie przyjmuje błędne wzorce życia rodzinnego, propagujące postawy hedonistyczne i pozbawione odpowiedzialności. Zmianie ulegają postawy moralne w dziedzinie seksualności (PŻMR 24). Katolicy często zaniedbują obowiązki rodzinne, gdyż nie zdają sobie sprawy z wagi powołania rodzinnego (PPŚ 25-26).

Obecna sytuacja małżeństwa i rodziny stanowi zatem wyzwanie duszpasterskie i wymaga adekwatnych działań na polu duszpasterstwa rodzin w zakresie przygotowania do małżeństwa i życia w rodzinie (por. DDR 18). Jan Paweł II zaznacza, że tylko rodziny zdrowe duchowo mogą należycie spełnić zadanie wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie (por. LdR 16). Potrzebna jest pogłębiona formacja małżonków jako pomoc w przeżywaniu małżeństwa zgodnie z zamysłem Bożym i uświadamianie rodzicom znaczenia wychowania dzieci (por. NMI 47).

W tym celu potrzebna jest solidna formacja religijna rodziców w ramach katechezy dorosłych, pogłębiająca wiarę oraz rozumienie małżeństwa jako wspól-

²⁸⁴ Por. LP 56; FC 76; WW 68; PPSP 7.

²⁸⁵ Zob. K. Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków 2006 s. 94-145.

²⁸⁶ R. Kamiński. *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*. Lublin 1997 s. 33-34.

noty życia i miłości. W przygotowaniu rodziców do spełnienia ich dzieła wychowawczego pomocne są kursy formacji specjalnej, prowadzone przy współpracy ekspertów (LP 134).

Rodzice potrzebują pomocy i wsparcia ze strony innych środowisk wychowawczych, jak np.: szkoła, Kościół, społeczeństwo, grupy młodzieżowe i grupy formacyjne²⁸⁷. Oczekują też na wsparcie specjalistów, takich jak: psychologów, pedagogów, księży i katechetów świeccy, a także pielęgniarki szkolne i członkowie zrzeżeń katolickich²⁸⁸. Całe dzieło wychowania do życia w rodzinie wymaga praktycznego wsparcia przez wyspecjalizowane osoby. Konieczne jest także wsparcie ze strony środków przekazu (PSM 29) oraz przygotowanie wartościowych materiałów²⁸⁹.

Kościół wskazuje na rolę wspólnot rodzin we wspieraniu rodziny w przygotowaniu dzieci do życia małżeńskiego²⁹⁰. W dziele wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie pomocne są: jednoczenie się rodzin w parafiach, instytucjach, stowarzyszeniach oraz wymiana doświadczeń i wspólne przeciwstawianie się zagrożeniom społecznym (PSM 31). W dziele tym rodzicom powinna towarzyszyć ufność w Bogu i modlitwa, zwłaszcza zanoszona przez wstawiennictwo Maryi Niepokalanej i św. Józefa²⁹¹, a także innych świętych i błogosławionych, szczególnie Jana Pawła II.

7.4. Rodzina szkołą apostołatu

Ks. Dariusz Lipiec

Rodzina jako domowy Kościół jest wspólnotą apostołską. W niej jest głoszone słowo Boże, prowadzona działalność uświęcająca oraz sprawowana posługa miłości wobec jej członków i ludzi z jej otoczenia²⁹². Rodzina jest również miejscem przygotowania do apostołstwa.

Aby rodzina stała się szkołą apostołstwa, powinny być spełnione dwa warunki: rodzina powinna być wspólnotą wewnętrznie zintegrowaną oraz mieć wewnętrzny dynamizm pozwalający jej na otwarcie się na inne osoby²⁹³. Oznacza to, że jest ona szkołą apostołstwa niejako z natury, ponieważ rodzina chrześci-

²⁸⁷ Por. WW 53-77; por. PSM 22.

²⁸⁸ Por. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne* s. 220-222.

²⁸⁹ LP 129-132, 147; por. A. Skreczko. *Pedagogizacja rodziców wyrazem troski o wychowanie*. W: *W służbie dziecku*. Red. J. Wilk. T. 2. Lublin 2003 s. 461-474.

²⁹⁰ LdR 16; LP 67, 113.

²⁹¹ LP 149; por. FC 86; RC 31; EV 100.

²⁹² PZMR 11.

²⁹³ Mierziński, Wilk, Bieleń. *Duszpasterstwo rodzin*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. s. 436.